

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

КЊ. LXXVII, СВ. 2

ISSN 0350-185X

UDC 808

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
AND
SASA SERBIAN LANGUAGE INSTITUTE

SOUTH SLAVIC PHILOLOGIST

Vol. LXXVII, No. 2

Editorial Board

*Dr Rajna Dragičević, Dr Victor Friedman, Dr Najda Ivanova,
Dr Vladan Jovanović, Dr Aleksandar Loma, Dr Alina Maslova,
Dr Sofija Miloradović, Dr Miroslav Nikolić, Dr Slobodan Pavlović,
Dr Predrag Piper, Dr Slobodan Remetić, Dr Jelica Stojanović,
Dr Sreto Tanasić, Dr Zuzanna Topolińska, Dr Anatoly Turilov,
Dr Jasna Vlajić-Popović*

Editor-in-Chief

Rajna Dragičević

BELGRADE

2021

ISSN 0350–185X

UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЛУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

КЊ. LXXVII, СВ. 2

Уређивачки одбор

*др Јасна Влајић-Појовић, др Рајна Драгићевић, др Најда Иванова,
др Владан Јовановић, др Александар Лома, др Алина Маслова,
др Софија Милорадовић, др Мирослав Николић, др Слободан Павловић,
др Предраг Пийер, др Слободан Реметић, др Јелица Сиојановић,
др Срејто Танасић, др Зузана Тојолињска, др Анајолиј Турилов,
др Виктор Фридман*

Главни уредник
Рајна Драгићевић

БЕОГРАД
2021

Први број *Јужнословенског филолога* изашао је 1913. године, у Београду. Часопис су покренули Љубомир Стојановић и Александар Белић, чланови Српске краљевске академије. Први уредник *Јужнословенског филолога* био је Александар Белић. Од броја XVIII часопис издају Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ.

Секретар Уређивачког одбора
др Владан Јовановић

Рецензенти

др Дејан Ајдачић (Институт за класичне студије и славистику, Гдањск), др Јулија Балтова (Институт за бугарски језик БАН, Софија), др Петар Буњак (Филолошки факултет, Београд), др Даринка Гортан Премк (Филолошки факултет, Београд), др Гордана Драгин (Филозофски факултет, Нови Сад), др Рајна Драгићевић (Филолошки факултет, Београд), др Сања Ђуровић (Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац), др Никол Јаночкова (Одсек за савремену лексикологију и лексикографију САН, Братислава), др Александар Костић (САНУ, Београд), др Александра Марковић (Институт за српски језик САНУ, Београд), др Софија Милорадовић (Институт за српски језик САНУ, Београд), др Мирослав Николић (Филолошки факултет, Београд), др Марина Спасојевић (Институт за српски језик САНУ, Београд), др Слободан Реметић (АНУРС, Бања Лука), др Зофија Рудник-Карватова (Институт за славистику ПАН, Варшава), др Далибор Соколовић (Филолошки факултет, Београд), др Марија Стефановић (Филозофски факултет, Нови Сад)

Израду и штампање финансирало је
Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.
Прихваћено на седници Одељења језика и књижевности САНУ 28. 9. 2021.

Издају

Српска академија наука и уметности, Кнез Михаилова 35, Београд
Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, Београд

Коректура
Дивна Продановић

Коректура резимеа на руском
Стефан Милошевић

Коректура резимеа на енглеском
Татјана Ружин Ивановић

Припрема за штампу
Давор Палчић (*palcic@eunet.rs*)

Штампа
Планета принт
Виноградски венац 9, Београд

Решењем Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије, број 413-00-724/2002-01 од 17. 7. 2002. године, ова публикација је ослобођена пореза на промет.

САДРЖАЈ

Студије и расправе

Бојана М. Вельовић Поповић, Радивоје М. Младеновић: Замена <i>што</i> и њени семантички и синтаксички деривати у сиринићком говору	9
Бояна М. Велёвич Попович, Радивое М. Младенович: Местоимение <i>что</i> и его семантические и синтаксические дериваты в сиринических говорах	32
Bojana M. Veljović Popović, Radivoje M. Mladenović: The Pronoun <i>što</i> and its Semantic and Syntactic Derivatives in the Vernacular of the Sirinić County	33
Бранка З. Тафра: <i>Natuknica i nadnatuknica u frazeološkom rječniku</i>	35
Бранка З. Тафра: Заголовочная единица и опорный компонент во фразеологическом словаре	58
Branka Z. Tafra: The Entry and Super-entry in a Dictionary of Idioms	59
Равељ Ковалски: <i>Hierarchiczność w opisie słowotwórczym – wybrane problemy</i>	61
Павел Ковалски: Хијерархичност у дериватолошком опису – одабрани проблеми	73
Paweł Kowalski: Hierarchy in Derivatological Description – Selected Problems	74
Мартин Олоштиак: <i>Z dejín modernej sloveskej derivatológie</i>	75
Мартин Олоштјак: Из историје савремене словачке дериватологије	104
Martin Ološtiak: From the Modern History of Word-formation Research in Slovak Studies	104
Стана С. Ристић, Ивана В. Лазић Коњик: <i>Аксиолошки речник српског језика – предлог израде</i>	105
Стана С. Ристич, Ивана В. Лазич Коник: <i>Аксиологическиј словарь српског језика – предложение по составлению словаря</i>	125
Stana S. Ristić, Ivana V. Lazić Konjik: <i>Axiological Dictionary of the Serbian Language – a Proposal for its Compilation</i>	126
Драга С. Зец: <i>Лингвистичко истраживање двосложне или женске риме у српској поезији</i>	127
Драга С. Зец: <i>Лингвистическое исследование двухсложных или женских рифм в сербской поэзии</i>	155
Draga S. Zec: <i>A Linguistic Investigation of Disyllabic or Feminine Rhymes in Serbian Poetry</i>	156

Владан З. Јовановић: Поглед на партиципска образовања на <i>-ћи</i> , <i>-вши</i> и <i>-м(и)</i> из угла лексикографског описа савременог српског језика	157
Владан З. Јованович: Взгляд на причастные образования на <i>-ћи</i> , <i>-вши</i> и <i>-м(и)</i> с точки зрения лексикографического описания современного сербского языка	180
Vladan Z. Jovanović: An Overview of the Participles Ending in <i>-ћи</i> , <i>-вши</i> and <i>-м(и)</i> from the Perspective of the Lexicographic Description of the Contemporary Serbian Language	182
Милена М. Јакић Шимшић: Асоцијативни односи придева у тесту слободних вербалних асоцијација српског језика	185
Милена М. Якич Шимшич: Ассоциативные отношения прилагательных в тесте свободных вербальных ассоциаций сербского языка	199
Milena M. Jakić Šimšić: Associative Relations of Serbian Adjectives in the Free Association Verbal Test	200
Саша П. Марјановић: Бенсонов систем обраде глаголске флексије у речнику	201
Саша П. Марьянович: Система представления глагольных флексий в словаре М. Бенсона	229
Saša Marjanović: The System of Processing Verb Inflection in Benson's Dictionary	231
Некролог	
Академик Иван Клајн (1937–2021) (Предраг Пипер)	233
Прикази и критика	
Виктор Савић. <i>Српска књижевна реч у својим њрвим стіолећима</i> . Подгорица – Ниш: Матица српска – друштво чланова у Црној Гори, Међународни центар за православне студије, 2019 (Вања Станишић)	239
<i>Наш језик</i> год. L, св. 2, 2019, 811 стр. (Марина Спасојевић)	244
Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska. <i>Definiowanie i profilowanie pojęć w (etno)lingwistyce</i> . Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2020, 548 str. (Ивана В. Лазич Коњик)	253
Ли́лија Раши́довна Ду́скаева. <i>Стилистический анализ в медиалингвистике</i> . Москва: Флинта, 2019, 340 стр.; Ли́лија Раши́довна Ду́скаева (науч. ред.), Любо́вь Юрьевна Ива́нова (отв. ред.). <i>Медиалингвистика славянских стран</i> . Москва: Флинта, 2020, 464 стр. (Стефан Милошевић)	266

Metaphor and Metonymy in the Digital Age. Theory and methods for building repositories of figurative language. Marianna Bolognesi, Mario Brdar & Kristina Despot (eds.). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2019, 264 p.
(Р а ј н а М. Д р а г и ћ е в и ћ) 273

Рајна Драгићевић. *Грамаџика у огледалу семантике*. Београд: Чигоја штампа, 2020, 236 стр. (В а л е н т и н а М. И л и ћ) 280

Регистри

Регистар кључних речи LXXVII књиге
Јужнословенског филолога, св. 2 291

Регистар имена LXXVII књиге
Јужнословенског филолога, св. 2 293

Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska. *Definiowanie i profilowanie pojęć w (etno)lingwistyce*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2020, 548 стр.

Монографија Станиславе Њебжеговске-Бартмињске „Дефинисање и профилисање појмова у (етно)лингвистици“ („Definiowanie i profilowanie pojęć w (etno)lingwistyce“), која је недавно објављена у издању лублинског Универзитета Марија Кири-Склодовска, представља веома обимну а по актуелности и сложености тематике коју обрађује, свестраности и дубини обраде и оствареним научним донетима веома значајну књигу у области не само словенске (етно)лингвистике већ много шире. Монографија у целини обрађује фундаментална теоријска и емпиријска питања сасвим младе лингвистичке дисциплине – когнитивне етнолингвистике – која је поникла у лублинској научној средини кроз активности ове школе на челу са проф. Жежијем Бартмињским. У вишедеценијском раду, кроз веома плодну сарадњу са бројним пољским и страним истраживачима у тимском раду на неколико значајних пројеката, а пре свега на пројектима израде пољског „Речника народних стереотипа и симбола“ („Słownik stereotypów i symboli ludowych“, t. 1–2, 1996–2020) и „Аксиолошког лексикона Словена и њихових суседа“ („Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów“, t. 1–5, 2015–2019), Лублинска когнитивна етнолингвистика се формирала у самосталну и изграђену научну парадигму, о чему на сваки начин сведочи ова књига.¹ Монографија је резултат ауторкиног дугогодишњег аналитичког (истраживачког) и практичног (лексикографског) рада на овом пољу, посебно у изради речника на поменути пројектима, као и кроз бројне разговоре и дискусије који су вођени на обрађене теме у дужем низу година у међународним релацијама. Отуда су поједина поглавља, укључена у монографију, одраније представљена

¹ Лублинску школу когнитивне етнолингвистике као нову поддисциплину етнолингвистике која се развила и изградила сопствени појмовно-терминолошки апарат и методе истраживања потврђујући се као самостална научна парадигма, аргументовано је представио Ј. Бартмињски у раду „W poszukiwaniu paradygmatu etnolingwistyki: glosariusz kluczowych terminów i pojęć“, *Јужнословенски филолог* LXXVI/2 (2020): 79–104.

на научним конференцијама (у Москви, Екатеринбург, Прагу, Лублину и Пулавима) или изложена у виду предавања (у Москви, Архангелску, Минску, Вилњусу, Бону, Београду), или су објављена у часописима, али су за ову прилику, према речима ауторке, дорађена, допуњена и прилагођена целини. „Учествујући у радовима Лублинског етнолингвистичког тима готово од почетка његовог стварања, ауторка је из прве руке имала искуства о томе како се лублинска етнолингвистика искристалисала као истраживачка дисциплина и како се континуирано развија њен појмовно-теоријски апарат. Управо је ова монографија резултат овог „суживота у тиму“, записала је С. Бартмињска (стр. 532).

Монографију „Дефинисање и профилисање појмова у (етно)лингвистици“ чине *Увод* (стр. 13–36), четири велике целине са укупно 14 поглавља под насловима: I *Когнитивна етнолингвистика – историја и садашњост* (стр. 39–95), II *Појмовни апарат етнолингвистике и његова операционализација* (стр. 99–194), III *Реконструкција језичке слике света* (стр. 197–263) и IV *Одабрани стереотипи и њихово профилисање* (стр. 267–405), *Завршетак* (стр. 406–422), потом *Литература*, са преко 1300 цитираних јединица (стр. 423–500), *Списак извора* (стр. 501–505), *Појмовни регистар* (стр. 506–518), *Именски регистар* (стр. 519–530) и два садржајна *Резимеа на енглеском* (стр. 520–538) и *руском језику* (стр. 539–547).

У *Уводу* књиге је сажето изложен историјат сложеног питања односа језика и културе као главног предмета етнолингвистике на основу резултата досадашњих истраживања и промишљања у фундаменталним радовима еминентних истраживача Ј. Лотмана, Б. Успенског, Ј. Бартмињског, Н. Толстоја, Е. Бенвениста, К. Леви-Строса, Е. Сапира и др. Представљен је поглед на језик с аспекта етнолингвистике као научне дисциплине према којем се језик схвата не само као средство друштвене комуникације него и као елемент и извор знања о човеку и култури, чувар колективног искуства и памћења, сеизмограф промена које се дешавају у стварности, тумач вредности и као сама вредност (стр. 35). Одређен је предмет и циљ истраживања – експликација и профилисање појмова.

Прва целина, I *Когнитивна етнолингвистика – историја и садашњост* обухвата два поглавља са насловима: I. *Чиме се бави етнолингвистика?* (стр. 39–68) и II. *Лублинска когнитивна етнолингвистика: од дијалектологије и фолклористике до интеркултуралне семантике* (стр. 69–98). У њима је размотрен предмет изучавања етнолингвистике и назив дисциплине,² и њен развој у контексту руске и пољске етнолингвистике с посебним представљањем Лублинског прав-

² О различитим називима дисциплине не само у пољском језику него и у другим језичким подручјима, руском, немачком, енглеском, в. на стр. 43–44.

ца когнитивне етнолингвистике. Предмет изучавања етнолингвистике ауторка у најопштијем одређује као два различита али тесно повезана објекта истраживања – однос између народног језика (дијалекта) и народне културе, што се уобичајено сматра објектом етнолингвистичких истраживања, али етнолингвистика исто тако, према њеном мишљењу, треба да истражује и однос између стандардног језика и националне културе, што је приступ који се успешно примењује у Лублинској школи когнитивне етнолингвистике.

Развој етнолингвистике предочен је од самих почетака у виду првих назнака бављења односом језика и културе у радовима Ј. Хердера и В. Хумболта у 18. и 19. веку до формирања етнолингвистике као самосталне научне дисциплине у радовима Н. Толстоја и С. Толстој, представника руске московске дијалектолошке етнолингвистичке школе и Ј. Бартмињског и пољских аутора који су, пошавши са сличних теоријско-методолошких становишта, временом оформили сопствени правац у истраживањима, тзв. пољску Лублинску етнолингвистичку школу. Она је у свом развоју, према констатацији С. Бартмињске, еволуирала од дијалектологије и фолклористике до интеркултурне семантике, кристалишући се у најновијем периоду у самосталну истраживачку дисциплину – когнитивну етнолингвистику. Савремено стање етнолингвистике карактерише постојање континуираног и динамичног развоја различитих теоријских приступа који се данас препознају као засебне етнолингвистичке школе и то дијахронијски усмерене: дијалектолошка етнолингвистика Никите и Светлане Толстој³ и етимолошка етнолингвистика Вјачеслава Иванова и Владимира Топорова,⁴ и синхронијске: ономастичка етнолингвистика Александра Матвејева, која је продужена у истраживачким радовима Марије Рут и Елене Березович,⁵ етнолингвистичко-културна антропологија Жежија Бартмињског⁶ и семантичка етнолингвистика Јурија Апресјана,⁷ које су усредсређене на савремени језик и реконструкцију актуелних националних и социјалних питања. У когнитивној етнолингвистици, међутим, подела на синхронију и дијахронију није од већег значаја, будући да се и синхроно стање и

³ О дијалектолошкој етнолингвистици Н. и С. Толстој и њеним одјецима и паралелма у различитим националним срединама међу којима и у српској, в. на стр. 45–55.

⁴ О етимолошкој етнолингвистици В. Иванова и В. Топорова и са њима повезаним етимолошким истраживањима етнолингвистичке природе у различитим словенским срединама међу којима и у српској, в. на стр. 55–59.

⁵ О ономастичкој етнолингвистици А. Матвејева, и представницима уралске ономастичке етнолингвистике, в. на стр. 59–62.

⁶ О когнитивној етнолингвистици Ј. Бартмињског, в. на стр. 62–65.

⁷ О семантичкој етнолингвистици Ј. Апресјана коју је Ј. Бартмињски на тај начин недавно одредио и у излагању на конференцији у Београду у октобру 2020, в. на стр. 65.

дијакхроне промене узимају као релевантни показатељи семантике основног назива појма и начина његове концептуализације, па се уместо синхроног и дијакхроног погледа у новије време у истраживањима пољских аутора предлаже „панхрони“ поглед на когнитивну етнолингвистику, који подржава и С. Бартмињска (стр. 67–68). Сваки од наведених правца развија се и продубљује у бројним радовима следбеника у којима се апострофирају различити истраживачки аспекти и теме, што показује богата библиографија радова коју ауторка исцрпно наводи не само за пољску и руску средину него и за друге словенске средине (украјинску, белоруску, српску, бугарску, чешку, словачку).

Развој Лублинске етнолингвистике сагледан је кроз постојање различитих фаза. У почетној фази она је имала дијалектолошки и фолклорни карактер, када је прикупљен огроман теренски материјал за израду речника језика фолклора који је објављен под називом „Речник стереотипа и народних симбола“, а чија израда и даље траје.⁸ Теоријске и методолошке расправе које су вођене у том периоду, у контексту израде поменутог речника, прерасле су постављене дијалекатске и фолклорне оквири кроз трагање за одговорима на питања о језичкој слици света, стереотипима и симболима, не само у народној традицији већ и у општем језику, о профилисању појмова, тачки гледишта и перспективи посматрања, о семантици назива вредности, па су почетни истраживачки импулси дијалектолошког и фолклорног карактера еволуирали у два главна истраживачка правца, које одликују окренутост ка садашњости и антрополошко-когнитивни и аксиолошки карактер, операционализована у два доминантна лексикографска програма и пројекта – упоредном истраживачком програму EUROJOS о стандардним језицима и јавним дискурсима у оквиру којег се израђује „Аксиолошки лексикон Словена и њихових суседа“⁹ и програму истраживања словенских народних традиција у пројекту (ETNO)EUROJOS.¹⁰ Ауторка сумира рецепцију поменутих остварења и оцене које су изречене у словенској средини и шире, и закључује да Лублинска етнолингвистика спада у оквир широко схваћене антрополошке, културне и когнитивне лингвистике, која проучава језик у вези са културом и историјом заједница, са менталитетом заједнице и појединца, сфером понашања и системима вредности и као таква представља правац когнитивне етнолингвистике усредсређен на културну димензију језика и субјективну реконструкцију слике света фиксираних у језику (стр. 94–95).

⁸ О почетној фази Лублинске етнолингвистике, о архиви теренских снимака и бази података за „Речник народних стереотипа и симбола“ као и о самом речнику и његовој концепцији, в. на стр. 71–76.

⁹ О програму и пројекту EUROJOS, в. на стр. 81–85.

¹⁰ О програму и пројекту (ETNO)EUROJOS, в. на стр. 85–86.

Друга целина, II *Етнолингвистички појмовни апарати и његова операционализација* обухвата пет поглавља са насловима: III. *Основни појмови когнитивне етнолингвистике* (стр. 99–122), IV. *Стереотипи и вредности у језичкој слици света* (стр. 123–135), V. *О различитим варијантима лексикографске дефиниције – од таксономије до когнитивизма* (стр. 136–162), VI. *Да ли је когнитивна дефиниција остворена?* (стр. 163–176), VII. *Који су подаци етнолингвистички релевантни?* (стр. 177–194). У овој целини су обрађена најважнија теоријска питања когнитивне етнолингвистике и представљен њен појмовно-терминолошки апарат и различити начини његове операционализације. Објашњени су основни појмови као што су *језичка слика света, стереотип, когнитивна дефиниција, профилсање и профил, индирективна перцепција* и *тачка гледишта, субјекти и вредности*, те представљен историјат њиховог развоја у науци и различита гледишта која су довела до формирања значења у когнитивној етнолингвистици.

Тако су на формирање појма „језичка слика света“, који заузима централно место у когнитивним лингвистичким истраживањима, поред полазних ставова немачких аутора Јохана Хердера и Вилхелма фон Хумболта, утицали и ставови других истраживача: Џејмса Ундерхила, Франца Боаса, Едварда Сапира, Бењамина Ли Ворфа, док се у пољској лингвистици овај појам појавио 80-их година 20. века највероватније под утицајем Ј. Апресјана и његовог схватања *наивне слике света*. Сам појам је упркос дугогодишњим истраживањима и даље контроверзан. Забележене су разне његове дефиниције, а усталила су се два његова главна виђења: објективно – као слика која се огледа у језику, структура похрањена у језику, и субјективно – као група (нечијих) судова о свету, (нечији) начин перцепције стварности, знање о стварности. Когнитивној етнолингвистици је ближа друга визија, у којој се реконструкција језичке слике света одвија у виду покушаја поновног стварања, „моделовања“ света, сегментације, приписивања особина стварима и појавама са становишта члана заједнице, категоризације ствари и појава, утврђивања односа међу њима и њихове оцене, тако да језичка слика света постаје уједно опис света вредности, а то је концепт који је Ј. Бартмињски представио у виду троделног модела: *језик + слика + свет* (стр. 100–108).

На сличан начин су представљени и остали наведени појмови. У вези са појмом *стереотипа* показују се сличности и разлике које постоје између овог појма и појмова *појам* и *концепт*, при чему се у лублинској когнитивној етнолингвистици „концепт“ изједначава са „стереотипом“ као шири скуп карактеристика од „појма“, јер га чине не само когнитивни садржаји већ и емотивни и прагматички садржаји, засновани на индивидуалном и социјалном искуству људи (стр. 108–111). Детаљно се тумачи појам *когнитивне дефиниције* и начин њене операционализације, као

и појмови који су са њом непосредно повезани (*фасетиа*, *аспекти* и др.) (стр. 111–115), затим појмови *профил* и *профилисање* као субјективна језичко-појмовна операција, која се састоји у одређеном обликовању слике предмета представљањем у одређеним аспектима (поткатегоријама, фасетама), као што су порекло, особине, изглед, функције, догађаји, искуства итд., у оквиру одређене врсте знања и у складу са захтевима одређене тачке гледишта (стр. 115–116), *тачка гледишта* и *интерпретацијивна интерспективна* као међусобно повезани појмови који представљају субјективни фактор од којег зависе језичка слика света и начин на који је она профилисана у дискурсу (стр. 117–119), *субјекти* – онај који свет опажа чулима, гледа и слуша, посматра, доживљава (експериенсер), неко ко концептуализује искуство (концептуализатор), процењује, изражава се (*homo loquens*), улази у одређене комуникационе улоге, делује (стр. 119–121), и на крају *вредности* као основа језичке слике света и као централни проблем у реконструкцији језичке слике света, а тиме и у проучавању когнитивне етнолингвистике (стр. 121–122).

Даље се упоређују појмови стереотипа и вредности који су од суштинског значаја за Лублинску етнолингвистику – први се користи у „Речнику народних стереотипа и симбола“, а други у раду на „Пољском аксиолошком речнику“ и у упоредним истраживањима у оквиру EUROJOS семинара у „Аксиолошком лексикону Словена и њихових суседа“. Бартмињска детаљно анализира њихове међусобне односе на основу досадашњих реконструкција одређених типова концепата (сунце и ватра, дом/кућа и мајка, бог и анђео, слобода и једнакост), и предлаже измењено схватање односа појмова стереотип и вредност у опису језичке слике света. Вредности су нераздвајни део у садржају стереотипа, али се манифестују са различитом снагом и на различитим нивоима, а највиши ниво се реализује у тзв. „идеолошким стереотипима“ као што су слобода и једнакост, који припадају највишем нивоу аксиосфере, па су и вредности у њиховој структури у првом плану. У стереотипима о сунцу, ватри, мајци, дому, Богу, анђелу, иако превладава описна компонента над аксиолошком на основном нивоу, на вишем нивоу они и те како могу добити вредносна значења која су, иако не представљају тзв. „велике идеје“, важна за читаву националну заједницу, а са становишта просечне особе могу имати и имају још већу вредност него идеолошки стереотипи. Ово даље води ка закључку да за субјекта, у зависности од политичке, социјалне, економске ситуације итд., вредности могу бити најразличитије категорије појмова, третиране као „носиоци“ вредности (стр. 132–135).

У поглављу *О различитим варијантима лексикографске дефиниције* – од *таксономије до когнитивизма* упоређују се различити приступи у дефинисању лексичког значења – традиционални, структуралистички, минималистички, са „новим“ когнитивним максималистичким оличе-

ним у радовима А. Вјежбицке и Ј. Бартмињског, који су независно дошли до сличних решења у погледу описа значења, а затим се разматрају различите варијанте когнитивне дефиниције – проширена, обухватна, са потпуном наративном експликацијом особина различитог степена стабилизације и синтетичка, која је сведена на запис основне когнитивне структуре појма са скупом најстабилизованијих особина. Термин *когнитивна дефиниција* увео је Ј. Бартмињски у чланку из 1988. године да њиме означи посебан карактер начина описа значења који је примењен у етнолингвистичком речнику, али који успешно може бити примењен и у сваком другом речнику природног језика, а који показује начин поимања „предмета“ од стране говорника датог језика, начин стицања знања о свету, категоризације његових појава, њихове карактеристике и вредновање (стр. 150).¹¹

У посебном поглављу насловљеном *Да ли је когнитивна дефиниција ојворена?* проблематизује се питање „отворености“, незавршености когнитивне дефиниције. Ауторка систематски анализира њене карактеристике у контексту последица укључивања свих позитивних особина појма у његовој експликации, а не само тзв. „нужних“ и „довољних“ особина, затим различитих врста „знања“ (не само „општег“, већ и „креативног“ и поједностављеног „научног“ знања), њене текстуалне и наративне природе, употребе различитих врста података у поступку реконструкције појма и формулисања дефиниције и њене субјективне природе. На основу свега закључује да когнитивна дефиниција није „отворена“ и да је употреба формулација као што су *ојворена дефиниција / ојворена когнитивна дефиниција / когнитивна ојворена дефиниција* врло проблематична. Треба разликовати отвореност значења и отвореност његовог описа, односно дефиниције, сматра Бартмињска. Дефиниција, која је резултат свесних аналитичких активности истраживача, увек је на одређени начин „затворена“, док скуп особина које се додељују предмету може остати отворен, што зависи од језичког материјала узетог у обзир при дефинисању, укључивању различитих врста „знања“ и намере и гледишта субјеката који говоре.

У поглављу под насловом *Који су подаци етнолингвистички релевантни?* разматрају се типови података значајни за етнолингвистичке анализе у оквирима когнитивне етнолингвистике. У ранијим радовима лублинског круга утврђено је да за описивање (реконструкцију) језичке слике света посебну важност имају следеће језичке чињенице: лексика, интегрална значења речи, унутрашња форма речи, семантичка поља са унутрашњом организацијом (хипер- и хипонимски односи, еквонимијски односи синонимије и антонимије, творбени односи – изведенице и син-

¹¹ Исп. и Ј. Бартмињски, *Језик – слика – свет*, SlovoSlavia, 2011: 93.

тагматски односи), фразеологизми, уобичајене колокације, метафоре, граматика (језичке категорије), текстови, у распону од минималних, попут пословица, до већих текстова, у чијој су анализи претпостављени судови од посебне вредности, „пријезички“ подаци који обухватају прихваћено и устаљено понашање, праксе, обреде, веровања, без којих је немогуће нормално језичко разумевање и тумачење говора и анкете, посебно анкете са отвореним питањима. Сви ови подаци су у даљој разради методологије описани и представљени као четири основна типа података – речнички или системски, текстуални, корпусни и експериментални, а уобичајено се означавају скраћеницом С-А-Т (систем – анкета – текстови). С. Бартмињска на примерима убедљиво образлаже улогу и значај савког од њих, а у даљем излагању наводи и друге типове података који, иако нису централни, у реконструкцији концепата могу бити етнолингвистички релевантни, нарочито у описивању одређених профила, периферних или скривених. Такви су, нпр., тзв. „негативни“ подаци који откривају нетипичне али засведочене особине појмова (нпр. кућни притвор, бескућништво, избеглиштво за концепт дома) и тзв. подаци индивидуалног или колективног „памћења“ који откривају прикривене, незгодне, болне, трауматичне догађаје истиснуте из колективног и индивидуалног сећања због осећаја срама или страха за своје и вољене (као што су: уништавање цркава у предратном периоду, убиства и погроми, насилно пресељење људи, смештање у радне логоре, депортација у Сибир или у руднике, присилно расељавање итд.). Подаци ове врсте су, како истиче ауторка, посебно драгоцени, јер утичу на консолидацију групе и омогућавају поновно стварање „заједничке судбине“ малих и већих заједница.

Трећа целина, *Реконструкција језичке слике светџа*, обухвата два поглавља: VIII. *Од сейарџиног до холистџичког оџиса језичке слике светџа* (стр. 197–213) и IX. *Језичка слика светџа или језичке слике светџа? Проблем џрофилисања концепџџа* (стр. 214–263). У овој целини разматрају се методолошке основе реконструкције језичке слике света. У осмом поглављу детаљније су приказана два начина њеног описивања: сепаратни и холистички, који су до сада примењивани у реконструкцији концепата. Први опис подразумева да се свака од основних врста података (систем – анкета – текст) анализира одвојено, док се у оквиру другог, све врсте података обједињују и интегришу у фасете или аспекте, што омогућава лакше поређење резултата анализе, али је такав опис теже применити. Представљене начине реконструкције језичке слике света Бартмињска даље образлаже на конкретним примерима обрађених концепата (сепаратни на примеру стереотипа Рус, дом и породица, а холистички или интегрални на примеру концепата једнакост, част и патриотизам). Она указује и на то да је значајан корак ка доследнијој примени холистичког

описа направљен у изради „Аксиолошког лексикона Словена и њихових суседа“, у којем се примењује одговарајућа шема у изради чланака која се састоји од јасно дефинисаних сегмената као што су: 1. Увод, 2. Кратак преглед истраживања о концепту, 3. Материјална основа за опис, 4. Концепт у светлу системских података, 5. Концепт у светлу анкетних података, 6. Концепт у светлу одабраних текстова, 7. Резиме: скраћена когнитивна дефиниција Концепта, 8. Профилисање Концепта у савременим дискурсима. На овај начин, применом предочене шеме, реконструкција особина анализираног концепта реализује се на основу три типа података применом сепаратног приступа, док когнитивна дефиниција, која се изоди на њиховој основи обједињавањем најстабилизованијих особина, има карактер холистичког приступа и представља тзв. „основну слику“ концепта.

У наредном поглављу, *Језичка слика светиа или језичке слике светиа? Проблем њрофилисања концептїа*, објашњено је једно од осетљивијих питања когнитивне етнолингвистичке анализе – питање профилисања појмова. Сам појам *њрофил* / *њрофилисање* предложио је Ј. Бартмињски разматрајући различите концепте у стандардном језику (нпр. рад и људи; немачки, руски и украјински; дом и породица; комунизам и толеранција; једнакост и слобода; патриотизам и част; Европа и радост) и у народном језику и култури (коњ, кукуруз и зеница; звезде, вода и ватра), повезујући их са различитим врстама знања о свету, системима вредности, тачком гледишта и субјектом који говори. Као резултат анализе установио је постојање (у етнолингвистичким реконструкцијама) „основне слике“ концепта која припада „заједничкој културној бази“ и коју деле сви представници одређене културе, и „профила“, односно одређених варијанти те слике. Како истиче Бартмињска, профилисање потврђује и истиче улогу субјекта у обликовању језичког погледа на свет, о чему је такође говорио Ј. Бартмињски, јер субјекат не само да доживљава стварност већ је активно концептуализује и вербализује на различите начине. Као варијанта основне слике, профил је резултат субјективног погледа на свет који је одређен знањем субјеката, њиховим комуникативним намерама, погледима, а посебно вредностима којих се придржавају и / или их декларишу. На тај начин профили представљају отворени скуп који може бити у складном и комплементарном односу са основном сликом појма, а некада и у конфротативном односу раздвајања и супротности. Ауторка на бројним примерима показује и сумира различите начине примењивања замисли профилисања и даје одговоре на питања шта је предмет профилисања, како се основна слика разуме и реконструише, у чему се разликују профили, који су алати (експоненти) профилисања концепта, какви су односи између профила, да ли су профили отворени или затворени сет и др.

Четврта целина, *Одабрани сѝереоѝиѝи и њихово ѝрофилисање обухвата пет поглавља са насловима: X. Аксиолошка ѝозадина демонизације ѝолиѝичког ѝроѝивника. Профилисање слике о себи и сѝиранцима у јавном дискурсу* (стр. 267–283), XI. *Слика ходочашића и његова разноликосѝи у ѝољском јавном дискурсу: од духовне ѝоѝребе до верског ѝуризма и ѝаѝириѝске дужносѝи* (стр. 284–310), XII. *Еуѝаназија – хуманиѝарни дар или убисѝиво? Аксиолошке основе ѝрофилирања ѝојмова* (стр. 311–359), XIII. *Селѝачки еѝѝос муке у мрежи ѝовезаних вредносѝи. Пример земље и рада* (стр. 360–381) и XIV. *Солидарносѝи са живоѝом – кључна вредносѝи селѝачког еѝѝоса* (стр. 382–405). Ова целина представља ауторкин аналитички рад на реконструкцији одабраних „сегмената“ језичке слике света и показује начине њиховог профилисања. Анализе су извршене применом теоријског и методолошког апарата когнитивне етнлингвистике, које је ауторка у претходним поглављима детаљно описала и критички анализира, и то како на основу стандардног језика и националне културе, тако и на материјалу народног језика и народне културе. Тако на основу опозиција *свој – ѝуђи* и *наш – сѝирани* ауторка анализира аксиолошку позадину демонизације политичког противника која се одвија као експонент профилисања у поновном стварању, стигматизујућих начина именовања противника („страног“) и њихових поступака. Размотрена је демонизација одређених аспеката јавног живота, изградња јасног и популистичког система вредности и стварање позитивне слике о себи и „нашем“ и закључено да је стварање поларизоване слике „нашег“ и „страног“ резултат кршења и непоштовања „принципа сарадње“ у јавном животу, и формирања испразног дискурса којим се комуникација лишава кредибилитета и обесмишљава услед недостатка поверења у међуљудске односе.

У наредном поглављу, *Слика ходочашића и његова разноликосѝи у ѝољском јавном дискурсу: од духовне ѝоѝребе до верског ѝуризма и ѝаѝириѝске дужносѝи*, анализиран је концепт ходочашће у пољском јавном дискурсу. Подробном анализом различитих аспеката овог концепта – просторних и временских димензија, учесника, мотивације и сврхе, у вези са различитим параметрима – когнитивним, социјалним, религиозним, дидактичким и моралним, ауторка показује начин његовог функционисања у јавном дискурсу у последњих тридесет година и издваја три профила која су повезана са одређеним учесницима: 1) профил који се односи на Јована Павла II и његову потребу да посети „света“ и важна места; 2) профил ходочасника-туриста који укључује верски туризам и 3) профил људи који путују у Катин и Смоленск (у Смоленску се 2010. године срушио авион којим је путовао пољски председник Лех Качињски у Катин да ода почаст жртвама стаљинистичког злочина који је почињен 70 година раније, 1940, над Пољацима у Катину). Најсложенија мотивација (нарочито у десничарским дискурсима) карактерише језичку формулу ходочашћа у Катин

и Смоленск, која, с једне стране, користи основно значење ходочашћа као путовања у стране земље, а ходочасника као путника, с друге стране, са-красише трагичну авионску несрећу и поистовећује је са жртвама покоља у Катину (изједначава Смоленск са Катином).

У поглављу о концепту ЕУТАНАЗИЈА Бартмињска анализира овај помало несвакидашњи концепт који је последњих година добио важно место у пољском друштвеном животу. Док се првобитно еутаназија повезивала са добром смрћу, након искуства Другог светског рата еутаназија се почела упоређивати са убиством, а касније и са намерним изазивањем или убрзавањем смрти неизлечиво болесне или особе у веома болесном и тешком стању. Савремени концепт еутаназије, како је показала Бартмињска, има амбивалентан карактер. Право на еутаназију се с једне стране повезује са људским достојанством, слободом избора и ослобађањем од туге, а са друге са убиством и неслободом, па чак и са холокаустом и тоталитаризмом. Ауторка је уочила четири различита профила који корелирају са различитим гледиштима у идеолошким дискурсима. То су католички дискурс, у којем се еутаназија третира као бекство здравих људи од „дужности да брину о другима“, па се еутаназија поистовећује са неетичким чином, са убиством и злочиним, намерним лишавањем живота који је дар од Бога; националистичко-десничарски католички дискурс, у којем се тако схваћена еутаназија повезује са појмом еутаназије као „агресивне дегенерације“ која у Пољску долази са Запада; за младе католике еутаназија је, иако неспојива са хришћанском доктрином (јер је прекидање човековог живота грех), ипак оправдана у одређеним околностима; у секуларним и крајње либералним схватањима еутаназија се третира као „хуманитарни поклон“, а право на еутаназију повезује се са људским достојанством и слободом избора и слободним одлучивањем о свом сопственом животу односно смрти.

У XIII поглављу, *Сељачки еѿос муке у мрежи ѿвезаних вредности*. Пример земље и рада, у контексту разматрања концепта сељачког морала оличеног у појму напорног рада (муке) посматрају се вредности као основни елемент етнолингвистичких истраживања и језичке слике света. Ауторка анализира начине на које се може допрети до света вредности неке културе. Она сматра да је најлакши начин за то анкета у којој се од носилаца дате културе и / или њених еминентних стручњака тражи да саставе листе вредности и да их рангирају. Други начин је проучавањем аксиолошки засићених жанрова као што су сановници, честитке и жеље, хороскоп и др. Трећи начин је помоћу семантичке анализе кључних појмова за дату културу пошто су појмови, како је показао Ј. Бартмињски, међусобно повезани системом односа који се могу открити анализом садржаја њихових дефиниција, па се, без обзира на концепт од којег анализа започиње, испитивањем дефиниција унутар датог

језика, неизбежно долази до канонског скупа вредности који чине језгро дате културе. Применом наведених истраживачких поступака ауторка је издвојила вредности које су најважније за представнике народне културе (ЗЕМЉА, МАЈКА, ДОМ) и оне које чине сељачки етос (морал) муке (РАД, ПРАВДА, СОЛИДАРНОСТ). Детаљна анализа два појма кључна за сељачку културу (ЗЕМЉА И РАД) открила је да они постоје у мрежи вредности – виталних и материјалних, социјалних и емоционалних, етичких, верских и естетских. Вредности ЗЕМЉА И РАД умрежени су са другим вредностима као што су: ЖИВОТ, ХРАНА, ПЛОДНОСТ, БОГАТСТВО, МАРЉИВОСТ, СОЦИЈАЛНИ ПРЕСТИЖ, САРАДЊА, ПРАВДА, ЈЕДНАКОСТ, СОЛИДАРНОСТ, МОРАЛ, СВЕТОСТ, БОГ, ПОШТОВАЊЕ, ДОСТОЈАНСТВО, ТРАДИЦИЈА, МУЗИКА, ЛЕПОТА, РОДНО МЕСТО, БАШТИНА, ДОМ, МАЈКА И ДОМОВИНА.

У последњем поглављу ове целине, *Солидарноси са живојом* – кључна вредноси сељачког етоса, ауторка разматра концепт солидарност („солидарност са животом“), показујући његову умреженост са концептима као што су ЗЕМЉА И РАД, и вишедимензионалност која обухвата биолошке, социјалне и индивидуалне аспекте. Посебно анализира народни концепт солидарности који се у народној традицији схвата као нека врста обавезе и „задате“ вредности, повезане са одговорношћу не само за себе већ и за цео околни свет.

У *Завршном делу* ауторка успешно синтетизује претходна размислања представљена у књизи и формулише сет смерница за (етно)лингвисте, које могу бити помоћ у будућим истраживањима и реконструкцији језичке слике света. У контексту основних претпоставки когнитивне етнолингвистике и њеног појмовног апарата, ауторка се такође враћа на питање комуникативних, културних и симболичких функција језика, који – као средство комуникације – може бити амбивалентан по природи и подложен профилисању; може бити попут окрепљујућег и свежег ваздуха, служити за комуникацију и изградњу истинског дијалога или, супротно томе, попут кружног ваздуха који онемогућава и урушава комуникацију.

На крају овог приказа треба истаћи да је књига Станиславе Бартмињске написана веома стручно и у исто време веома прегледно и јасно. Монографија „*Definiowanie i profilowanie pojęć w (etno)lingwistyce*“ веома је важан и крупан допринос савременим етнолингвистичким проучавањима, посебно проблемима дефинисања и профилисања појмова у (етно)лингвистици. Она обрађује актуелна и научно релевантна питања когнитивне етнолингвистике, како теоријска и методолошка, тако и емпиријска и практична. У књизи су компетентно критички сагледани и у синтези представљени главни правци развоја и проблеми когнитивне етнолингвистике и понуђени модели за будућа истраживања у овој области и реконструкцију језичке слике света. Монографија на тај начин

не само да значајно доприноси утемељењу и учвршћењу когнитивног етнолингвистичког правца у лингвистици већ убедљивом интерпретацијом предочених обимних језичких факата и иновативношћу приступа у начину њиховог повезивања и описа доприноси његовој разради и даљем развоју, и представља незаобилазну референцу за будућа етнолингвистичка истраживања и истраживања теме вредности у језичкој слици света. Књига такође може бити од посебне користи млађим истраживачима као изврстан уџбеник о формирању, развоју и најважнијим теоријским појмовима и сазнањима когнитивне етнолингвистике, повезане са Лублинском етнолингвистичком школом Ј. Бартминског.

*Ивана Лазих Коњик**
Институт за српски језик САНУ
Београд

* ivana.konjik@isj.sanu.ac.rs